

JÓSIKA MIKLÓS' REGÉNYEIRŐL

S A REGÉNYIRODALOMRUL ÁTALÁBAN.

PETRICHEVICH HORVÁTH LÁZÁR.

III.

Láttuk futólagosan odavetett s mult számunkba igtatott töredék-vázlatinkból, mi ős korokra lehet fölvenni a regényirodalmat. Láttuk a regényest és a regényt, mikép terjeszté ki világszerte bűvös urodalmát az, mint változtatá tárgyait, modorát és stíljét a különböző korszakok befolyása alatt emez. Láttuk azt is, hogy minden időben voltak és lesznek ez irodalmi nemnek barátai és üldözői, de érintettük az apályt is, melyet ezeknek mivolta koronkint szenvedett. Annyi igaz, hogy — miig honunk' irodalma alig ismerkedék meg a regényekkel — mult század' vége felé más nemzetek már csaknem számüzni kezdék azokat. Britthonban a híres Richardson és Sterne alig hogy feledve nem voltak. Johnson Samuel' Rasselasja elveszté érdekét; s ha még Fielding olvasaték, azt Wakefieldi lelkészének köszönheté.

Frankhonban Racine, Marivaux, Voltaire, Rousseau és utóbb St. Pierre, Olaszországban pedig a híres Riccobini személyesíték inkábbbat a tájt e nemzet, és kivált a levelekben írott regények — melyekben, mint elmésen mondja Chateaubriand, már nem az embereket, hanem az embert látjuk — még kedvelve valának. E regények többnyire mi szent hévvel kezdődő indulatnak lassankinti elhamvadását, elporlását mutatók, s készíték már eleve jelenkorunk' nyavalyáját, századunk' ama lassu lázát, melly ájúlkozó fanyalgást és unalomcsömört ad kedélyünk-

nek; minden bájít és csalódást elorz az élettől, s végre szenvedélyeinket aláásva, elhervasztja szerelmünk', megőszíti sziveinket, miként tesz éveink- miként hajzatunkkal.

Clarisse és Tom Jones' regényeiből ágazék szét csaknem minden mostani terméke a britthoni regényirodalomnak, csakhogy Richardson után már Schweizba és Olaszországba is vándoroltak ábrándozó hősnék, kísérvék az asszonyszem-megszelidítette arszlánseregétől.

Alig néhány év előtt egy beteges, szerencsétlen embernek kello a regényhősi szerepet elvállalni; gondtalan öltözet, borotvátlan áll, borzas haj, andalgó, magasztos, végzetszerű tekintet, megvető mosoly, kiégett craterszív, s egy a lét' csömöre és titkaiba avatott egyéniség voltak annak főbb jellembélyegek. Szóval ez ama tündéries genialitásu Byron lord' megbolondult korszaka volt.

Ellentétben e szédelgő irodalommal működék csatornán túl a szent hit' és minden nemesb érzelmek' üdvezítő lobogója alatt az akkor még ifju, most már megtört erejü teremője egy regényirodalom' sajátlagos typusának. Chateaubriand, ki új aerát nyitott a romantikának, megtanította az írókat, mikép lehet vallást és erényt, szerelmet és hitet oltárra emelni, mellyről szentségtelen kezek által ledöntve valának. Megtanította őket, mikép lehessen az emberiség' alapérzéseit — minők atyai és anyai szeretet, gyermeki kegyetek, barátság és szerelem — irataik' kimeríthetlen forrásaivá tenniök, a nélkül hogy saját egyéniségüket megtagadniok kellene.

Mondtuk már valahol — ha nem csalatkozunk Byron lord' általunk írott életében — mikép alakult legyen e két nagyszerű írónak a maga saját iskolája, az eredeti' genijének hiánya miatt nevetségessé vált a nemes lordé: amaz pedig (Atala-Réné követőie t. i.) tulságos érzelgősége miatt. Mindkettő' majmolóinak száma legio.

Nem szólunk itt az ugynevezett Lake-tanról, (melly ezeken innen esik) s melly íróktul kölcsönzi nevét, kik a cumber- és westmorelandi tavak' partjain azoknak bájait dicsőíték.

És e tájt érkezett meg a Nagy Ismeretlen. Ki ne ismerné őt, végtelen párbeszédei, vidékek, helyzetek és ruházatok' tulzóan részletes leírásaival, kedves alakjaival, meglepő fordulataival, gyönyörű stíljével, lehelő képei, hősszerű lovagjai és pompás lovagünnepeivel — szóval ki ne ismerné Wawerley' íróját, amaz új regény' alapítóját — az ő minden erényeivel és gyöngeségeivel egyetemben?

Richardson és társai az ember' belsőjét, W. Scott annak inkább külalakját állítja elének. Ennek képzerője több, amazoknak lélektani jár-

tasságuk. S itt eszmelánczolat által Manzont kell újra érintenünk — az új olasz regényíralom' fénycsillagát, kit tárgyainak válogatottsága, rajzainak drámai tökélye, kit sajátság, eszmedusság, meg a genius' legfényesb vonásai bélyegeznek.

De Scott' és Byron' egykoru irodalmi nemzedékének alig maradt meg némi dicső roma, s egykét személynöke saját honukban. Bulwer, Payne Collier, Knowles, s több másodivadékaik részint álmosodni kezdenek, részint ugyanazon kicséptelt mezőkön terlőzni. A harmadikat — melly legifjabb, de legtevékenyebb is, s mellynek sorai közt a Marryat-ok, Boz-ok s több mások vitézkednek — nem jellemzi sem valami gyakorlati eredetiség' különbsége, sem iskolájok' elméletének elegendő sajátsága, miszerint őket az idősb nemzedéktől netalán elszigetelve tekintetnők.

Csak a polgárszabadság' honának, meg a németeknek és nekünk magyaroknak van meg kinekinek a maga W. Scottja. *) Azé Cooper Fenimore, ezeké meg a Zsidó s az Invalid' jeles írója. Ugy van: Spindler és Cooper azok, kik Scott' nagy hírét sajátíták vala számukra, habogy nem volnának ugyanazon mesternek méltó ugyan, de mindig csak őt utánzó tanítványai. De miénkről ezt nem mondhatjuk. Mert Jósika — bár történeti regényeinek jelessége által az erdélyi Scott nevet dicsően kivíta is — talentóának sokoldalúsága és írói egyéniségének érdekes sajátságai által egyedül és külön áll a maga helyén.

És ha Scottban sem találjuk föl mindig Richardson' lélektani mélységét, sem Goethe' vagy Manzoni' elsőségeit, avvagy Chateaubriand' főnségesen föllengő költőiségét — szóval : ha azon kevesek közé tartozunk, kik — a legnépszerűbb hirnévnek sem föltétlen hódolói — azon magasságtól kissé tán szédülünk is, mellyre honosi és a világ, meglepetésük' első ittasságában, emelték a Nagy Ismeretlent : el kell mégis ismernünk W. Scott' irodalmi dicsőségére, legkivált azon nemesen ritka tulajdonát, miszerint munkáinak mindenike úgy van írva, hogy azt a legkomolyabb érettségnek, miként a legfiatalabb kezekbe adhatod. És ez érdem nagyobb, mint gondolnád. Mert sokkal kitünőbb tehetség kívántatik az erkölcs' és társasági szigor' korláti közt érdekelni tudni szívet és elmét, semmint amaz üdves sorompón kívül tetszeni, mellyen

*) Oroszországban is keletkezett újabb időkben pár jeles tanítványa Scottnak : de ezeket kevesebb ismerjük, semhogy róluk bővebben szólhatnánk.

— kivált a jelen frank irodalom' csábteljes maszlagától elszédítve — olly édesörömet szenteszi magát korunk' elfajult nemzedéke.

Azonban távol legyen épen tőlünk W. Scott' irodalmi glóriájából bárcsak egy méltó sugárt is elorzani akarni. Midőn egy író fölött országos hír teríti szét hatalmas szárnyait, s e hírnevet nem egykét, hanem húzamos évek' sora szentesíti, s kivált midőn azon író' halantékát nem csak sokoldalú elmetehetség, hanem egy általa alapított genialis tan' di-csősége is fénykörözi: nem illik az embernek, legkivált idegennek, kétségbe vonni akarni azon magas igényeket, mik a roppant hírnevet szerezni birták, mert illy renomée — miként a többször idéztük lelkes francia író mondja — a legszilárdabb alapokon feneklik ám: a nyelv' valódi geniusán, egy nemzeti belöszlőn' s a közvélemény' általános megegyezésében, melly pedig mindig elsőrendű tulajdonokat föltételez.

De ha vajjon a historiai regények' ezen nagy mesterének, Skóthon' szelleműs festőjének vérszemre kapott érdekes tana nem ártalmas-e, vajjon a napi irodalomnak ezen hermaphrodit sarja, melly a regényíróval történeti regényeket, a történetíróval pedig regényes krónikákat irat, nem téveszti-e össze, tarkán tetszkedő vegyületével, a historiát a mesével? vajjon azalatt, míg mi jeles kéz' regényes rajzait mohó ittassággal kísérvük, nem vehetjük-e igaznak a leleményt, s viszont leleménynek a historiát? ezek már más kérdések, mellyeket nem mi teszünk előszőr, és mellyek mindenesetre komoly figyelmet érdemlenek ugyan: de miket megvitatni nekünk ezuttal sem föladatunk, sem czélunk. Csak azt tudjuk, csak azt érezzük, miként az érintettük veszély azon idomban nő, mellyben írónak tehetségét, szellemét s pályájárai hivatását elismerni kénytetünk. Avvagy mikép motiválhatnók máskülönbben korunk' nevezett classikusának *) ezen keserű genialitásu kifakadását: Bolond — mond ő — ki a historiának hisz! Merő csalás és annak marad az örökre, mivé őt nagy írónak kimázolni, kitatarozni tetszik. Hahogy adatokat lelnénk, kézzelfoghatólag bebizonyítandókat, miszerint Tacitus merő csalárdságot férczelt össze Agricola' erényei- és Tiber' gonoszságainak: Agricola és Tiber mégis azok maradnának, mikké őket Tacitus' tolla csinálta.

A magyar irodalomban azonban illyes összetévesztése a nemeknek tán megbocsáthatóbb, mert sem történetíróink nem léteznek, kik érdekesb mintákba öntenek tudnák krónikáinkat, sem elég értelmiség, magyar közönségben, melly az élet' és kivált nemzetélet' száraz visszatűk-

*) Chateaubriand. Lásd Byron lord' élete, írta Petrichevich Horváth Lázár.

rövezését, a historiát, tudnivágy' égető szomjával hő lelkéhez emelni szeretné. Szégyeneljük megvallani — de valóban ott állunk e tekintetben, hol más népek irodalmuknak csaknem bölcsőjénél állanak, s maga nemzeti értelmiségünk' személyesítője a magyar academia legsajgóbban szomorú bizonyossága állításunknak. A Budayak, Fejér, Horváth, Kemény József, Majláth és Péczeli csaknem egyetlen historikusai korunknak, *) és ezek is külön válva és vajmi keveset működének eddigelő e dus mezőn, melly nálunk olly ázsiai parlagában heverget. Pedig hiában! historia az élet' tanítója, míg jó krónikáink nem lesznek, míg multakból a jelent s őseinkből magunkat ismerni nem tanultuk: addig hiában minden haladni vágy: a határköveket mellőztük el, mellyek szerint kellende tájékozni jövőnket.

Mondottuk: sem történetírók' számával nem dicsekedtünk, sem vérünknek ollyas üdves fogékonyságával, melly historiai tanulmányokhoz vonzana. Történetíróink nem tudták-e érdekelni e népet, avvagy, mellyet elfoglal, az értelmiség' alanti fokozata hozza-e ezt magával? megmondani nem tudnók; annyi mindenesetre igaz, hogy legfönsőbb műveltséget igénylő köreinkben is alig lelmi egyénre, ki hazánk' krónikáiban csak valamennyire is jártas volna; alig ismerünk mi több saját íróink között is (magunkat sincs okunk kivenni) egyéneket, kik a magyar historiában elég otthonosak volnának; a mi pedig vérünk' szebb és szeretetreméltóbb felét illeti, a nőnemet: rá e tekintetben a legvaszagabb tudatlanság' föllege terhesül **).

Illy körülmények között tehát valóban nem csak elfogadhatónak, sőt örvendetesnek kell ismernünk azon más esetekben nem épen föltétlenül üdvezellhetendett nemét irodalmunknak, mellynek egyik legfényesb eredménye az előttünk álló gyönyörű regény: Zrínyi a költő.

És most menjünk is át a tollunk alatt érdekes tárgyra, s közelítsük meg végre igénytelen értekezésünknek kijelelt czélpontját.

*) Ismerünk még egy szabadon írt kis munkát — ha nem csalatkozunk Kop-pitól: Magyarország' historiája cím alatt. Szekér Joachim' korlátolt munkáját s az Urániában Fanny' hagyományja cím alatt kijött Pajor Dr.' értekezéseit a mult század' végén s több más apróságot. De ezek többnyire csak töredékek. Dr. Lányi Károly urnak Magyarország' egyháztörténetei című legújabb munkájától e mezőn sokat várunk.

**) Bár történetíróink megszánnák e szépeket s számukra írt historiai dolgozatokkal látnák el e lapokat.